sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2021-0020

ANTROPONYMÁ V PRAGMATICKO-KOMUNIKAČNÝCH SÚVISLOSTIACH[1]

JANA SOKOLOVÁ
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra, Slovensko

SOKOLOVÁ, Jana: Anthroponyms from the pragmatic and communication perspective. Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics), 2021, Vol. 72, No 1, pp. 151 – 166.

Abstract: The aim of this paper is to extend the model theory and the modeling of onymic signs by V. Blanár by a new pragmatic-communicative dimension. The central motive of the paper is the possibilities and limits of use of personal names in dialogic communication from the perspective of the speaker, and taking into account the addressee who, being a semantic-pragmatic and communication partner/interlocutor of the speaker, receives the locutionary and illocutionary components of discourse, addresses the meaning the speaker attributed to the generated oral discourse, and analyzes the pragmatically charged knowledge that has been transmitted/received during the interaction processes. The author will focus on the functional availability of anthroponyms in the locutionary and non-locutionary intersubjectivity. Both happen on the speaker – addressee axis, with the anthroponyms (i) identifying the speaker and/or (ii) identifying or contacting the addressee in the locutionary intersubjectivity, and indicating another bearer in the non-locutionary intersubjectivity. The identity of the bearer is either confirmed or contradicted by the speaker. Through the using of his/her proper name, the speaker also signals whether or not the bearer of the name belongs to his/her personal sphere. Using concrete language material, the author intends to verify the applicability of anthroponyms with regard to the communication flexibility of the speaker, respect for the rules of cultural partnership in communication and some leeway in the knowledge requirements and expectations toward the addressee, since cooperation and courtesy involving empathy, respect, tactfulness and solidarity are the presumed components of verbal behaviour of both interlocutors.

Key words: anthroponym, speaker, addressee, name bearer, personal sphere, perspective

ÚVOD

V štúdii sa zameriame na pragmatickú disponibilitu (v zmysle predpokladov používania)[2] a komunikačnú realizáciu antroponým. Pragmatický prístup znamená, že na osobné mená budeme nazerať z aspektu hovoriaceho, ktorý zo svojho uhla pohľadu spracúva a intencionálne sprostredkúva isté informácie – v našom prípade

[1] Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0067/19 *Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie*.

[2] Vychádzame z postulátu, že uplatňovanie antroponým má identifikovateľný dôvod.

informácie o menách a ich nositeľoch. Projekciu,[3] ktorá je výrazom súčasne informačnej aj pragmatickej funkcie prehovoru, budeme ponímať ako súčasť stratégií hovoriaceho prebiehajúcich na pozadí rozhodovacích procesov a realizujúcich sa ako výraz jeho preferencií (hovoriaci istými rozhodnutiami preferuje istú alternatívu spomedzi iných možných alternatív). Uplatňovanie antroponým v komunikácii znamená potrebu rozšírenia diapazónu o aspekt adresáta ako sémanticko-pragmatického a komunikačného jazykového partnera hovoriaceho, ktorý recipuje obsahovú a ilokučnú stránku prehovoru, rieši otázku, aký zmysel hovoriaci pripísal produkovanému prehovoru a aké pragmaticky relevantné znalosti v príslušnom interakčnom procese mu odovzdáva, resp. odovzdal.

Komunikačný rozmer budeme vzťahovať na konfiguráciu takých komunikačne relevantných faktorov, ako je nositeľ mena v pozícii hovoriaceho, adresáta alebo inej osoby,[4] resp. aká je jeho komunikačná rola, jeho sociálna rola a ich vzájomné rodové, osobnostné a etické vzťahy. Vplyv týchto faktorov totiž vymedzuje obsah a rozsah praktického verbálneho konania hovoriaceho, usilujúceho sa o neporušenie noriem (sociálnych, komunikačných, genderových, jazykových a i.) a o naplnenie očakávaní adresáta.

Leitmotívom sa teda stávajú možnosti a limity uplatňovania osobných mien v komunikácii z pozícií hovoriaceho a s ohľadom na adresáta. Teóriu modelov a modelovania onymických znakov Vincenta Blanára tak rozširujeme o novú, pragmaticko-komunikačnú dimenziu.

Materiálovú databázu budú tvoriť doklady zo *Slovenského národného korpusu* – verzia prim-9.0-public-sane, keďže v reprezentatívnej miere a vzorke zachytávajú výpovede akoby uplatňované v bežnej komunikácii. Zameriame sa na antroponymickú deixu[5] v dialogickej komunikácii, v ktorej hovoriaci vyjadruje svoj vzťah k nositeľovi mena aj ako k špecifickému zdroju informácií.

1. VÝCHODISKOVÉ POSTULÁTY

V lingvistickej sémantike hovoriaci aj adresát figurujú v zmysle osoby[6] a komunikačnej roly. Obaja sú behaviorálno-akčné bytosti, ktoré sú situované v sociálnom kontexte, majú osobnú skúsenosť, osobné záujmy, hodnoty, potreby, ciele a pri svojich životných aktivitách ťažia z koordinácie spontánneho správania a cieľavedomého konania. Ich jazykové aktivity (t. j. jazykové správania a konania) zahŕňajú akvizičné, komunikačnooperačné a recepčné praktiky (výklad podáva Dolník, 2020).

[3] Projekciu ponímame ako narativizovaný uhol pohľadu hovoriaceho. Výraz *hovoriaci* tu zastrešuje obe genderové roly.

[4] Štatút hovoriaceho, adresáta aj inej osoby sa konštituuje situačne.

[5] Antroponymum v našom ponímaní predstavuje deiktickú kategóriu, v ktorej sa stretáva personálnosť a sociálnosť.

[6] Výrazy *osoba*, *osobnosť* a *osobná identita* budeme používať ako synonymá.

Hovoriaci aj adresát sú členmi jazykového spoločenstva (majú svoj sociálny status a sociálnu rolu),[7] aktérmi komunikačnej udalosti, explicitne alebo implicitne vyjadrenými participantmi v propozícii, vo výpovedi alebo v texte, disponujúcimi komplexmi skúseností a znalostí.

Pri výklade anticipujeme znalostnú a skúsenostnú[8] vybavenosť oboch participantov a úsilie o rešpektovanie noriem, princípov kooperácie a zdvorilosti (uplatňuje sa vykanie a tykanie ako gramatikalizácia sociálneho statusu adresáta, konverzačné maximy, princíp „zachovanie tváre"[9], „konverzačná spolupráca" a pod.). V rámci princípu zdvorilosti budeme vychádzať z koncepcie Robin T. Lakoffovej (1973), ktorá v rámci pravidiel pragmatickej kompetencie navrhla rozlišovať dva základné princípy: (a) byť zrozumiteľný („Be clear") a (b) byť zdvorilý („Be polite"). Prvý princíp napovedá konverzačné maximy Herberta Paula Gricea (1975), princíp zdvorilosti podľa autorky súvisí s maximou: (i) „Do not impose" (rešpektuj súkromnú sféru druhého), (ii) „Give options" (daj možnosť voľby) a (iii) „Be friendly" (správaj sa priateľsky).

Realizačnú podobu antroponým uchopujeme cez komunikačné funkcie výpovedí.[10] Z výpovedí deduktívne odvodzujeme a identifikujeme vzťah medzi hovoriacim, menom, nositeľom mena a adresátom. Napríklad ak hovoriaci použil úradné meno a priezvisko, tak vyvodzujeme, že nositeľa mena poníma v hierarchicky nadradenej alebo rovnocennej pozícii (rešpektuje najmä jeho súkromnú sféru); ak hovoriaci použil živé meno, tak nositeľa mena poníma v podradenej alebo rovnocennej pozícii alebo je s ním v priateľskom vzťahu (preferuje maximu priateľského správania). Zároveň anticipujeme aj možnosti porušovania princípu zdvorilosti, keďže každá forma sociálneho vzťahu predpokladá tiež možnosť ústretového alebo konfrontačného správania.

Obráťme pozornosť na to, že výraz participant z pohľadu komunikačnej lingvistiky označuje účastníka rečového aktu a má gramatikalizovanú podobu v zmysle

---

[7] Sociálny status je vyjadrením jeho hierarchizovanej sociálnej pozície v spoločnosti, resp. sociálnej skupine. Môže byť (i) prisudzovaný, ako napr. vek, gender, etnická príslušnosť, pozícia v rodine a pod.; (ii) nadobudnutý, ako napr. vzdelanie, funkcia v zamestnaní a pod., a (iii) vnútený, ako napr. status nezamestnaného. Každý človek má niekoľko sociálnych statusov, ktoré môžu byť uplatňované z aspektu preferencií a vzájomných kombinácií.

Sociálna rola je etalón správania, štandardizované správanie nositeľa istého statusu určené spoločenskými alebo skupinovými očakávaniami. Sociálna rola je spojená so sociálnym statusom, napr. sociálna rola učiteľa je prepojená so sociálnym statusom tejto profesie a jej vnímaním v konkrétnej spoločnosti.

[8] Skúsenosť treba chápať ako niečo, čo je konštruované a interpretované. Zahŕňa nielen kognitívne, ale aj emotívne a afektívne prvky.

[9] Tvár je v koncepcii P. Brownovej a S. C. Levinsona (1987, s. 61) „verejný obraz seba samého, ktorý chce každý člen uplatňovať", „jeho úcta k sebe samému".

[10] Ako je známe, existuje viacero triedení komunikačných funkcií. V našej práci uplatňujeme klasifikáciu M. Grepla a P. Karlíka (1998).

osoby – graméma 1. osoby sa vzťahuje na hovoriaceho, graméma 2. osoby označuje adresáta a graméma 3. osoby súvisí s označením nezúčastnenej osoby. V ruskej lingvistickej tradícii (Kibrik, 1997; Plungian, 2000) sa uplatňuje výraz *lokútor* ako spoločné označenie pre personického účastníka komunikácie – hovoriaceho (prvú osobu) a adresáta (druhú osobu). Výraz vzišiel najmä z identickej temporálno-priestorovej lokácie oboch vzájomne komunikujúcich participantov, t. j. dialogickej komunikácie. Termín *nelokútor* sa odvodzuje ako protiklad *lokútora*, teda niekto, kto nie je ani hovoriacim, ani adresátom, čiže tretia osoba.[11] Participant (t. j. hovoriaci aj adresát) ako nositeľ jazyka disponuje znalosťami týkajúcimi sa formovej, obsahovej aj funkčnej stránky antroponým. V praxi to predpokladá komplementárne uplatňovanie deklaratívnych a procedurálnych znalostí. Deklaratívne znalosti sú znalosti typu *vedieť, že*, t. j. participant ovláda systémové stránky antroponým ako integrálnej súčasti lexikálnej zásoby. Procedurálne znalosti sú znalosti typu *vedieť ako*, čo značí, že ich vie adekvátne presadzovať v komunikácii. To znamená, že znaková a funkčná disponibilita antroponým má pre neho charakter presupozičnej a referenčnej identifikácie.[12] Presupozičná identifikácia je podľa V. Blanára (2004) onymická sémantika príznačná pre celé triedy antroponým, napr. <spôsob štandardizácie mena: úradné – neúradné, živé meno>, <pomenovanie mužskej – ženskej osoby>, <± príbuzenský vzťah>, <± dedičnosť> a pod. Referenčná identifikácia sa uskutočňuje pomocou jazykového pomenovania, ktoré je ako formálna stránka komunikačného onymického znaku nositeľom encyklopedickej informácie o onymickom objekte (v prípade antroponým onymickým objektom je nositeľ mena). Komunikácia si teda od hovoriaceho aj adresáta vyžaduje jednak znalosť triedy antroponým a jednak znalosti realizácie referenčného vzťahu.[13] Súvisí s onymickou scénou vlastného mena, ktorá označuje „súbor všetkých jestvujúcich formálnych a obsahových variantov a synoným používaných v rozličných komunikačných situáciách na označenie tohože denotátu“ (Blanár, 1996, s. 26).

Osobné mená sú jazykové prostriedky, ktorými hovoriaci v komunikácii buď (i) **identifikuje** (označuje) sám seba, adresáta, niekoho iného (t. j. neúčastníka komunikácie), alebo (ii) **kontaktuje** adresáta. Pri identifikácii je prítomnosť vlastného mena obligatórna, keďže je jadrom obsahu výpovede, prítomnosť vlastného mena pri kontaktovaní je fakultatívna, keďže vyplýva z kontextu.[14]

---

[11] V slovenskej jazykovede sa termíny *lokútor* a *nelokútor* nepoužívajú. Uprednostníme preto výrazy *participant*, *neparticipant* a od nich derivované adjektíva *participantský* a *neparticipantský*.

[12] Presupozičná a referenčná identifikácia spolu vytvárajú obsah vlastného mena (Blanár, 2004, s. 6).

[13] Realizáciou referenčného vzťahu V. Blanár (1998) rozumie identifikáciu onymického znaku s pomenovaným jedinečným onymickým objektom.

[14] Kontext v najširšom zmysle zahŕňa: jazykový kontext, komunikantov (participantov – hovoriaceho a adresáta) a ich znalosti a predpoklady a komunikačnú situáciu, t. j. miesto a čas, v ktorej sa výpoveď realizuje.

Identifikačná funkcia sa vzťahuje na všetkých troch nositeľov mena – hovoriaceho, adresáta aj inú osobu a spravidla sa realizuje v rámci konvencionalizovaných výpovedných útvarov a obratov (formúl a konštrukcií). Antroponymická identifikácia preferuje partikulárne pred všeobecným. Uplatňuje orientačný modus, ktorý v koexistencii s dorozumievacou, tematizačnou, sociálnovzťahovou, influenčnou a sebaprezentačnou funkciou vyúsťuje do verbalizovaného správania[15] a konania hovoriaceho.

Fatická funkcia je kontaktová a úzko súvisí s osloveniami, ktoré, keďže majú sociálno-relačnú funkciu, pregnantne odrážajú operatívnu stránku vzťahovosti, a to na osi oficiálny – neoficiálny, nadradený – podradený, expresívno-emocionálne príznakový – neutrálny a pod.[16] Oslovenia sú vyčleňované podľa stupňa zdvorilosti (honorifické a nehonorifické), vyznačujú sa adresnosťou a spájajú sa s individualizovaným a identifikovaným adresátom. Oslovenia prostredníctvom antroponým sú spravidla osloveniami jednotlivcov. Ich použitie závisí od sociálneho a osobnostného vzťahu oboch participantov. Hovoriaci sa prirodzene orientuje v sústave vlastných mien a intuitívne[17] pozná úzus ich uplatňovania v konkrétnej komunikačnej situácii. Antroponymá vo funkcii oslovenia možno ponímať ako súčasť zdvorilostnej stratégie, ktorá odráža empatiu hovoriaceho k oslovenému a prezentuje jeho takt voči nemu. Pôsobia aj v zmysle pragmatického konceptu pozitívnej zdvorilosti (Brown – Levinson, 1987) zdôrazňujúcej solidaritu s adresátom.

Na funkcie identifikácie a kontaktovania sa pozrieme z aspektu vzťahu medzi hovoriacim, adresátom a nositeľom mena. Budeme vychádzať zo skutočnosti, že v prehovore sa odrážajú pragmatické osobnostné vzťahy medzi hovoriacim ako osobou$_1$ a adresátom ako osobou$_2$, pričom nositeľom mena je, resp. nie je hovoriaci, adresát alebo iná osoba. Hovoriaci k nositeľovi mena prezentuje osobné a hodnotové nastavenie. Podoba mena závisí od toho, či jej nositeľ patrí alebo nepatrí do osobnej sféry[18] hovoriaceho a adresáta. Použitie krstného mena alebo prezývky signalizuje, že nositeľ mena je súčasťou osobnej sféry hovoriaceho, úradná podoba mena napovedá, že vzťah medzi hovoriacim a nositeľom je oficiálny.[19] Postoj hovoriaceho k nositeľovi mena sa realizuje v rámci intersubjektivity, ktorá môže byť participantskej alebo neparticipantskej povahy.

---

[15] Hovoriaci vo vzťahu k sebe prezentuje egoangažované, resp. neutrálne alebo kriticky verbalizované (ego)správanie a vo vzťahu k adresátovi evalvačné (pozitívne alebo neutrálne, resp. devalvačné) verbalizované správanie.

[16] Z pohľadu politickej a sociálnej filozofie je oslovenie otázkou nielen etickou, ale aj právnou, normatívnou a ideologickou (Popa, 2017, s. 772).

[17] Intuície sú prejavy (produkty) osobnostnej konceptuálnej alebo lingvistickej kompetencie.

[18] Osobná sféra hovoriaceho bola vymedzená Ju. D. Apresianom (2003) a stala sa výrazovou kategóriou moskovskej sémantickej školy. Z antroponým jadro výrazov osobnej sféry tvoria krstné mená a prezývky.

[19] V prípade ironie sa aj úradná podoba mena môže preklasifikovať na prezývku. Napríklad spojenie *kapitán Danko* sa v slovenskom naratívnom priestore stalo prezývkou s negatívnou tonalitou bez toho, aby vstúpilo do osobnej sféry hovoriaceho.

2. PARTICIPANTSKÁ INTERSUBJEKTIVITA

2.1 Participantská intersubjektivita s explicitne pomenovaným **hovoriacim** sa uplatňuje výhradne s funkciou **autoidentifikácie**, ktorá je nevyhnutne rodová a je definovaná na základe sebauvedomenia (perspektíva prvej osoby) a zastávaných spoločenských pozícií. Typická je pre komunikačnú situáciu *zoznámenia sa*, účelom ktorej je upozadenie anonymity hovoriaceho. Adresát získava informáciu o mene nositeľa priamo od hovoriaceho, ktorý tým dáva najavo, že rešpektuje pravidlá kultúrnej partnerskej komunikácie vyžadujúcej vzájomné poznanie sa oboch participantov. Intenciou asertívnych výpovedí je potvrdenie svojej identity, ktoré sa realizuje v rámci aktu predstavenia sa. Výpovede spravidla uvádza formula *moje meno je...*, *volám sa...*, *som...* a majú funkciu garantovaných tvrdení, keďže ich pochopiteľne nesprevádzajú žiadne pochybnosti: *„Moje meno je Ivan.“*; *„Moje meno je Paulína Herešová.“*; *„Dobrý deň, volám sa Lucia Kollárová z redakcie týždenníka MY a chcem sa vás na niečo opýtať.“*; *„Volám sa Vlado, ale všetci ma volajú Poštárik.“*; *„Volám sa Klaudia a moja prezývka je Dia.“*; *„Som major Šedivý.“* Vo výpovedi typu: *„Ako viete, že som Julka?“* hovoriaca vyjadruje prekvapenie nad tým, že adresát pozná jej meno. V permisívnych výpovediach je formulovaný návrh ako zdvorilá žiadosť, aby adresát používal takú podobu mena, akú si želá hovoriaci: *„Hovor mi Katarína, prosím ťa.“*; *„Oslovujte ma brat Jozef.“* Hovoriaci prosbou síce rešpektuje postulát „Give options“, ale anticipuje odsúhlasenie navrhovanej podoby mena adresátom.

Potvrdzujúcu samoidentifikáciu vyjadruje vysvetľovacia konštrukcia *to som ja, N*. Konštrukcia je viazaná na konkrétnu komunikačnú situáciu, v ktorej hovoriaci a adresát nie sú vo vizuálnom kontakte (napr. pri telefonickom rozhovore, pri zaklopaní na dvere, keď je reakciou na otázku *Kto je to*?, resp. *Kto je tam*?), napr. *„To som ja, Martin.“* Konštrukcia *to som ja* plní funkciu tematického introduktora, meno má fakultatívnu pozíciu identifikačného prístavku a možno ho elidovať, lebo je dodatkovou informáciou. Potvrdzujúcu autoidentifikáciu v živom dialógu môže uvádzať kontaktové meno adresáta: *„Donka, to som ja, teta Mária.“*; *„Strýčko Valent, to som ja, Gizela.“*

Rozporovanie identifikácie vyjadruje negovaná existenciálna konštrukcia *ja nie som N*. Má komunikačnú funkciu námietky, ktorá vyplynula z nesprávnej identifikácie hovoriaceho inou osobou. Na pozícii *N* je priamo antroponymum: *„Ja nie som Štefan!“*; *„Ja nie som Eva!“* alebo jeho adjektívna privlastňovacia podoba: *„Hrám na čembale, ale ja nie som Tollyho sestra.“*

V permisívnych výpovediach námietka môže byť spojená s návrhom: *„A nehovor mi pán Uhliarik, som Ondriš.“* K odmietnutiu neželanej podoby mena hovoriaci často pridáva zdôvodnenie: *„Som vaša sesternica, a ak ma nechcete nazlostiť, oslovujte ma Monika.“*; *„Volaj ma radšej Zizi, Jolana sa mi nepáči.“*; *„Nevolaj ma Romanka, vieš, že to neznášam!“*; *„Nehovor mi Šimonko, nie som decko!“* K interakč-

ným podmienkam ilokúcií patrí, že adresát bude ústretový k prianiu hovoriaceho, keďže prirodzenou súčasťou jeho správania je vyhýbanie sa otvorenej konfrontácii.

2.2 Participantská intersubjektivita s explicitne pomenovaným **adresátom** sa reflektuje v konštrukciách s intenciou 2.2.1 identifikácie a 2.2.2 kontaktovania adresáta. Tým, že hovoriaci použil meno adresáta, verbálne mu dal najavo, že pozná jeho identitu, resp. potrebuje ju verifikovať. Uplatňovanie antroponým reflektuje spoločenskú a osobnostnú dištanciu medzi hovoriacim a adresátom a korešponduje s postulátmi taktu, úctivosti a skromnosti.

2.2.1 Identifikačná funkcia je súčasťou výpovedí realizovaných gramatickými vetnými konštrukciami „ty si N“, „vy ste N“. Reflektujú úzku prepojenosť antroponyma s komplementaritou personálnej a sociálnej deixy. Verbálna aktivita hovoriaceho sa vzťahuje len na potrebu overenia identity, takže do úvahy primárne prichádza potvrdzujúca funkcia oznamovacích a interogatívnych výpovedí. Hovoriaci vyjadruje postoj so zreteľom na istotnú modalitu: *„Vy musíte byť pani Bednárová!“* a postuluje platnosť propozície ako ukotvenú vo vlastnom skúsenostnom komplexe. Asertívnu komunikačnú funkciu majú výpovede vyjadrujúce uistenie sa hovoriaceho ohľadom adekvátneho priradenia mena k jeho nositeľovi. Ak uistenie sprevádza neistota, signalizujú ju partikuly (*asi*, *zrejme*), resp. introduktívna formula *ak sa nemýlim*, napr. *„Ahoj! Ty si zrejme Alan.“*; *„Ak sa nemýlim, tak vy ste Agáta...“* Výpovede fungujú aj ako tzv. poistkové výpovede (Karlík, 1995) proti možnému obvineniu, že hovoriaci hovorí niečo, čo by mal vedieť. Interogatívnymi výpoveďami hovoriaci navodzuje prosbu potvrdenia identity adresátom (odpoveďou je buď responzívne *áno*, alebo *nie*) a výpovede môžu mať charakter konštatovania, ale aj prekvapenia, napr. *„Ty si Filip?“*; *„Vy ste Alžbeta?“*; *„Vy ste Majka Štanclová, však?“*; *„A ty si Jožo Kňazík z Jánoškovej?“*; *„Vy ste doktor Kalina?“; „Vy ste pani Richterová?“*; *„Vy ste pán Aladár Krhlička?“*; *„Vy ste pán Ďurica, predseda miestneho národného výboru?“* Gramatikalizovaným prípadom identifikácie adresáta je identifikácia prostredníctvom príbuzenského vzťahu, vyjadreného (i) adnominálnym genitívom, napr. *„Ste neter Jara Filipa.“*; *„Nezabudnite, že vy ste vnukom Mateja Šóšku.“*; *„Si synom Petra Bondru?“*; *„Miluša, si dcérou Jána Kováča.“* alebo (ii) privlastňovacím adjektívom, napr. *„Á, vy ste asi Zorina dcéra!“*; *„Dobrý deň, vy ste Petrova babička, však?“* Rozporovanie identity adresáta je spoločensky nežiaduce, a preto v prípade neistoty hovoriaceho je spojené s prosbou o prepáčenie: *„Prepáčte, nie ste vy pani Lisková?“*, *„Prepáčte, nie ste vy pán Kersh?“*, *„Odpustite, nie ste pán dozorca Milota?“*

2.2.2 Kontaktová funkcia antroponyma sa uplatňuje pri nadväzovaní mentálneho osobného kontaktu. Je výsostne vzťahová a v dialogickej komunikácii vyjadruje rôznu mieru osobnej blízkosti oboch participantov. Hovoriaci, v komunikačnej role oslovujúceho, disponuje znalosťami ohľadom mena osloveného a z paradigmy vyberá podobu, ktorá korešponduje s príslušnou komunikačnou situáciou a osobnostným nastavením.

Pri oslovovaní hovoriaci aktivizuje súvislostné vzťahy medzi antroponymom a obsahom propozície. Ilokúcia rečových aktov ponúka prierez takmer všetkými komunikačnými funkciami (výnimkou je deklaratívna komunikačná funkcia). V ich pozadí je egoprezentačná operatívnosť hovoriaceho reflektujúca rôzne taktiky jeho verbálneho konania.

Asertívna komunikačná funkcia anticipuje uplatnenie výpovedí s intenciou uistenia zaháňajúceho pochybnosti osloveného: *„Nechcem vás prehovárať, pán Holub, veď podľa zákona už máte nárok na odpočinok...“*; *„Marek, môžeš si byť celkom istý, že vôbec nemám chuť hrať sa na slepú babu.“*; *„Samo, môžeš sa spoľahnúť.“*; *„Mňa, dúfam, poznáš, Anuľa.“* Výčitku hovoriaci adresuje oslovenému v prípade snahy upozorniť ho na nevhodnosť konania, neprimeranosť stavu a pod.: *„Fero, nemal by si toľko piť.“*; *„Tomáš, nemal by si tak zhŕňať majetok a len v tom vidieť všetko.“*; *„Karol, nepoznávam ťa. Si nervózny.“* (≈ nemal by si byť nervózny).[20]

Interogatívna komunikačná funkcia sa vzťahuje na vyjadrenie prosby ako úctivej žiadosti, apelovania na osloveného. Použitie modálneho slovesa *môcť* v interogatíve reflektuje alternatívnosť a vyššiu mieru dobrovoľnosti: *„Počuj, Zdenko, môžeš na chvíľočku?“*; *„Martin, môžeš nás na chvíľu nechať osamote?“*; *„Michal, môžeš ešte na moment?“*; *„Elenka, môžeš mi podať pohár vody?“* Uplatnenie kondicionálu signalizuje hypotetickosť a poukazuje na stanovisko hovoriaceho, že rešpektovanie obsahu výpovede považuje za žiaduce: *„Počuj, Jožo, nechcel by si byť mojím svedkom na svadbe?“*; *„Matej, nemal by si teraz čas?“*; *„Lucia, nemohli by ste prísť do roboty? Máme tu nečakaných hostí.“* Vo výpovediach sa na presadení zdvorilostného princípu spolupodieľa aj negácia, aj kondicionál, aj modálny relátor. Z komunikačno-pragmatického hľadiska prosba má podobu zisťovacích opytovacích výpovedí: *„Čo máte rád vy, pán Andrašovan?“*; *„Poznáš ma, Anna?“*; *„Gusto, ty si z Hontianskych Nemiec?“*, s možnosťou prechodu do výčitky v prípade zlyhania osloveného: *„Viliam, ty si im nevolal, že prídeme?“*; *„Zuza, zbláznila si sa? Čo to má znamenať?“*

Direktívna komunikačná funkcia vyjadruje príkaz oslovujúceho, ktorý je sprevádzaný vyššou mierou kategorickosti: *„Hovor k veci, Ďuro.“*, resp. nižšou mierou kategorickosti: *„Pani Tereza, mali by ste odísť.“*; *„Vierka, nože zaskoč do kuchyne a priprav kávu pre Danicu!“*; *„Branko, nože nehompáľaj nohami a jedz!“* Príkaz je autoritatívne nasmerovaný povel oslovenému na vykonanie, resp. nevykonanie nejakej činnosti. Potenciálne porušuje zdvorilostný princíp a hovoriaci k nemu siahne spravidla vtedy, ak podnet realizovať, resp. nerealizovať dej považuje za nevyhnutný. Uplatňuje sa aj s funkciou rady: *„Geraldína, veď buď rozumná!“* (≈ radím ti, aby si bola rozumná) a výčitky v prípade rozporu s konvenciami: *„Pavol, mal by si svoju manželku šetriť.*

[20] V texte uplatňujeme rekonštrukciu inferencií. Pripomeňme, že inferencie sú epistemicky modifikované a explicitne opisujú to, čo je pre komunikanta samozrejmosťou v každodennej komunikačnej praxi, a preto si tieto inferenčné kroky ani neuvedomuje (Dolník, 2013, s. 278).

Za tri roky štyri deti.“ (≈ nerobíš dobre, keď nešetríš manželku). Na zmiernenie kategorickosti hovoriaci využíva kondicionál a partikuly (v tomto prípade *nože*, *veď*).

Permisívna ilokúcia sa realizuje ako dovolenie niečo urobiť: *„Prirodzene, Adam, môžeš niečo povedať.“* Súhlas hovoriaceho je v tomto prípade motivovaný volitívnou aktivitou osloveného v participantskom postavení (≈ môžeš niečo povedať, ak chceš).

Satisfaktívna komunikačná funkcia vyjadruje privítanie osloveného: *„Vitaj, Miro.“* (≈ vítam ťa/si vítaný); poďakovanie ako verbalizovanú vďačnosť hovoriaceho: *„Pán Šebek, ďakujem pekne za rozhovor a želám pokojné sviatočné dni.“*; *„Ďakujem ti, Dávid, za ochotu…“*; *„Ďakujem ti, Cyril, v mene celého nášho kolektívu.“*; *„Robert, ďakujem za všetko, čo si pre firmu za tie roky urobil.“*; zdvorilé odmietnutie ponúkaného (jedla): *„Pani Trnková, ďakujem pekne, nebudem praženicu.“*; pochvalu za zvládnutie niečoho: *„Maťo, veď ty si mu zachránil život.“* (častica *veď* má tu význam akoby vysvetlenia, zdôvodnenia); nesúhlas vyplývajúci z pochybností hovoriaceho ohľadom pravdivostnej hodnoty propozície: *„Ale, Mária, veď to nie je pravda, to nemôže byť pravda!“* V rámci satisfaktívnej komunikačnej funkcie sa realizuje blahoželanie a kondolencia. Blahoželanie ako prejav lásky, uznania a obdivu poskytuje hovoriacemu možnosť explicitne dať najavo oslovenému svoj pozitívny vzťah k jeho osobe, resp. udalosti spájanej s jeho osobou. Ide o vyjadrenie želania všetkého dobrého pri príležitosti narodenín a menín: *„Maťko, k narodeninám Ti prajeme všetko najlepšie, veľa zdravíčka, šťastíčka, radosti a lásky.“*; *„Tomáš, všetko najlepšie k meninám.“* Kondolencia je vyjadrenie sústrasti pri úmrtí blízkeho človeka osloveného, ktorý buď patrí do súkromnej sféry hovoriaceho: *„Prijmite moju úprimnú sústrasť, Magda.“*, alebo je súčasťou oficiálnych vzťahov: *„Prijmite odo mňa, pani Bolerázová, úprimnú sústrasť.“*

Funkciou ospravedlnenia v remediálnych výpovediach je potvrdiť úsilie hovoriaceho, že nenaplnenie očakávaní adresáta nie je výrazom jeho nekooperatívnosti, resp. neslušnosti. Hovoriaci je v pozícii subjektu, ktorý sa usiluje o prijatie ospravedlnenia, resp. prepáčenia u konkrétneho adresáta: *„A teraz ma ospravedlňte, pán Horák. Som trochu unavená.“*; *„Prepáčte, pani Amália, Evka bude musieť ešte pár dní zostať v nemocnici.“*, alebo sa usiluje o prijatie odpustenia z pozícií previnilého: *„Beáta, môžeš mi odpustiť?“*; *„Veronika, odpusť mi, len som žartoval!“*; *„Naozaj sa správam ako sopľavé decko, odpusť mi, Ľuba!“* Prosba o ospravedlnenie vyjadruje racionálne rozhodnutie hovoriaceho. Má funkciu zdôvodnenia (ale aj výhovorky), ktorou sa hovoriaci snaží „vyviniť“ za spravidla nezrealizovanú činnosť. Prosba o prepáčenie predpokladá úctivý, ale indiferetný postoj ku komunikačnému partnerovi; prosba o odpustenie anticipuje hlbší emočno-evaluatívny postoj k oslovenému.

V admonitívnych výpovediach hovoriaci prejavuje rôznu mieru autoritatívnosti. Vyjadruje varovanie ako dôrazné upozornenie (spravidla na nebezpečenstvo), výstražné napomínanie, vyhrážanie až zastrašovanie. Hovoriaci nedáva adresátovi možnosť overiť si pravdivosť informácie. Varovanie implikuje pre osloveného negatívne kon-

zekvencie, takže zámerom je predchádzať možným negatívnym dôsledkom. Varovanie je explicitne indikované pomocou performatívne použitého verba: *„Je to nebezpečné, Róbert, varujem ťa.“*; *„Eva, varujem ťa pred ním.“* alebo je indikované na základe interpretácie: *„Maroš, maj sa na pozore!“*; *„Lenka, môžeš mať vážne zranenia.“*; *„Viktor, už mám toho akurát dosť!“*; *„Miška, ty poznáš Róberta.“* Výčitke predchádza skutočnosť, že oslovený nevykonal to, čo sa od neho očakávalo, resp. vykonal niečo v rozpore s očakávaniami: *„Milan, mal si ma zobudiť.“* Modálny relátor *mať* formuje toto želanie ako nevyhnutne očakávané (Ivanová, 2010, 2017).

V komisívnom ilokučnom akte vyjadrujúcom sľub sa hovoriaci zaväzuje naplniť očakávania osloveného, napr. *„Nebudem vám na ťarchu, Robert, sľubujem.“*; *„Mici, sľubujem, že sa od teba celý večer ani nepohnem.“* Sľub je explicitne indikovaný pomocou performatívne použitého verba *sľubovať*, ktoré záväznosť obsahu propozície posilňuje. Výpovede sú orientované do budúcnosti, keďže sľub má futurálnu perspektívu, majú sémantický rys ‚volitívnosť‘ a obsahujú presuponovanú zložku „viem, že sľub budem môcť splniť“. Hovoriaci vyjadruje ochotu propozičný obsah v dobrej viere aj uskutočniť.

V expresívnych výpovediach sa reflektuje emocionálno-hodnotiaca[21] angažovanosť hovoriaceho a jeho prosociálne alebo asociálne spávanie. Prosociálne správanie umožňuje hovoriacemu vyjadriť svoju empatiu ku komunikačnému partnerovi so zreteľom na obsah propozície, a to v zmysle prejavenia ľúbostného citu: *„Jožko, milujem ťa.“*; radosti zo stretnutia: *„Som rada, že si prišiel, Jakub.“*; zdôvodnenej ľútosti nad niečím, čo súvisí s osloveným: *„Je mi ťa ľúto, Kája.“*; *„Je mi to ľúto, Gabriel…“*; *„Je mi to ľúto, pani Holanová.“*; prekvapenia nad neočakávaným faktom súvisiacim s osloveným: *„Ty ho poznáš, Katarína?“*; *„Števo, ty si kúpil drevo?!“* a pod. Zatiaľ čo ironická nadsádzka vo výpovedi *„Jožo, Jožo, tak ty si paroháč?“* má pozitívnu tonalitu, asociálne správanie je spojené s nedostatkom empatie a prejavom nepriateľstva: *„Vinco, ty chumaj!“*; *„Tamara, ty krava, ešte nám to dajú k náhrade.“*, prerastajúceho do vyhrážky: *„A ty, Andor, drž hubu a krok a nepchaj prsty do ohňa, lebo raz by si sa mohol škaredo popáliť.“* Ide o invektívne výpovede porušujúce princíp zdvorilosti zo strany hovoriaceho, ktorý zjavne preferoval maximu (negatívnej) kvality a spôsobu a zneužil súkromnú sféru adresáta (nadávky sa spravidla spájajú s tykaním a sú explicitným atakom na osobnú integritu adresáta). Emocionalita sa tu prejavuje osobitným správaním oslovujúceho, ktorý neskrýva hostilitu (nepriateľstvo) a agresívny vzťah k oslovenému.

3. NEPARTICIPANTSKÁ INTERSUBJEKTIVITA

Neparticipantská intersubjektivita sa realizuje výhradne s funkciou identifikácie **inej osoby**. Hovoriť o inej osobe má zmysel len vtedy, keď aspoň jeden účastník

[21] Emócie vznikajú kognitívnym vyhodnotením podnetov.

komunikácie vie, o kom je reč. V jadre neparticipantskej identifikácie je potvrdzujúca identifikácia prezentovaná slovesami *poznať niekoho*, *poznať sa s niekým* a rozporujúca identifikácia v podobe *nepoznať niekoho*, *nepoznať sa s niekým.* Hovoriaci informuje adresáta ohľadne identity inej osoby (a zároveň signalizuje, že disponuje lepšími znalosťami ako adresát), alebo sa usiluje od adresáta získať informácie týkajúce sa identity tejto osoby. Identifikácia sa realizuje podľa troch znalostných východísk: 3.1 hovoriaci pozná, resp. nepozná pomenúvanú osobu N; 3.2 adresát pozná, resp. nepozná pomenúvanú osobu N; 3.3 pomenúvanú osobu N poznajú obaja komunikační partneri.

3.1 Hovoriaci explicitne potvrdzuje skutočnosť, že pozná toho, o kom je reč, či na báze *ja poznám N*, *my poznáme N*: *„Pána Igora Cibulu poznám od študentských čias.“*; *„Martina poznám a už dlhšie sme sa dohovárali o možnej spolupráci.“*; *„Danku poznám, ale nevidel som ju už desať rokov.“*, alebo na recipročnom základe *ja sa poznám s N*, *my sa poznáme s N*: *„S Jozefom Bžochom sa poznám odjakživa. Aspoň mám taký pocit.“*; *„S Marekom sa poznáme dlhšie.“*; *„S Jánom sa poznáme. Bývame nielen v jednej dedine, ale aj na tej istej ulici.“*; *„S Martinou sa poznáme od jej študentských čias.“*; *„Osobne sa poznáme s majstrom Daňom už veľa rokov.“*; *„O niečo lepšie sa poznáme s Tomášom Regecom.“*; *„Ja, Dano a Miki sa poznáme vyše tridsať rokov.“* Samotný fakt potvrdenia identity spravidla sprevádzajú okolnostné súvislosti späté najmä s temporálnou špecifkáciou vytvárajúcou zdanie objektívnosti a vyššej presvedčivosti. V súvislosti s neistotou ohľadom identity tretej osoby hovoriaci má možnosť použiť kondicionál s modálnym relátorom v 3. osobe. Identifikáciu hovoriaci deleguje buď na seba: *„Áno, mohol by to byť Slavko.“*; *„Mohol by to byť Berco Balog alebo Marcel Palonder.“*, alebo na adresáta: *„Mohla by to byť Petrova žena?“*

V prípade, keď hovoriaci rozporuje identitu pomenúvanej osoby, jeho zámerom je poskytnúť adresátovi informáciu o tom, že nepozná nositeľa daného mena. Adresáta o tomto fakte informuje pomocou konštrukcie *neviem, kto je N*: *„Je to pre mňa nová informácia. Neviem, kto je pán Benček.“*; *„Neviem, kto je Čongi, také meno neexistuje.“* alebo *nepoznám N*, *nepoznáme N*: *„Nepoznám pána Kočnera, nepoznám pána Bašternáka, nikdy som ich nevidel. “*; *„Nepoznám pani Beňovú. Nikdy som sa s ňou nestretol.“*; *„Je to právny nezmysel, lebo my JUDr. Petrovú nepoznáme, konal pre nás iný notár a na základe iného zákona.“*; *„Ja pána Mikulca vôbec nepoznám, v živote som ho nevidel.“* Použitie záporných deiktík (*nijaký*, *žiaden*) zvyšuje kategorickosť rozporovania identity: *„Nepoznám nijakého Remenára. Nikoho nepoznám.“*; *„Nepoznám nijakú Moniku.“*; *„Okrem sesternicinej dcéry, ktorú som videla dvakrát v živote, nepoznám žiadnu Lenku.“*; *„Prepáč… Nepoznám žiadneho Peťa.“* Obe adverzatívne deiktiká sa vyznačujú silnou negatívnou disponibilitou a s negovaným verbom fungujú ako totálne identifikátory, t. j. kvantifikátory alebo kvalifikátory (Sokolová, 2020). Výpovede naznačujú preventívnu stratégiu zbavovania sa zodpovednosti.

V interpersonálnej aj intrapersonálnej komunikácii antroponymum býva súčasťou otázkovej formy s opytovacím zámenom *kto*: *„Kto je ten Mihalička?“*; *„Kto je tá Linda, poznám ju?“* Výpovede signalizujú pochybnosti hovoriaceho o tom, nakoľko vie, o kom je reč. Prítomnosť deiktík *ten*, *tá* posilňuje, podľa nášho názoru, deiktický rámec antroponyma. Použitie negovanej podoby verba *nepoznať*, *nepoznať sa* nevylučuje uplatnenie prevrátenej polarity záporu a kladu: z negovanej výpovede vyplýva kladná: *„To mám tvrdiť, že nepoznám pána Hatinu?“* (≈ pána Hatinu predsa poznám); *„S Lacom sa nepoznáme týždeň, spája nás dlhoročné priateľstvo.“* (≈ s Lacom sa poznám roky).

3.2 Situáciu, keď sa adresát nepozná s ďalším participantom komunikácie, je hovoriaci povinný zmeniť tým, že ho predstaví adresátovi. Zoznámenie je procedurálna činnosť ovplyvnená rôznymi kultúrnymi konvenciami, účelom ktorej je upozadenie anonymity participanta. Formálne zoznámenie si vyžaduje formálnu podobu mena: *„Zoznámte sa – Štefan Grman.“*; *„Mimochodom, zoznámte sa. Inžinier Marek Hrnčiar...“*; pri neformálnom zoznámení sa uplatňuje živá podoba mena: *„Takže, zoznámte sa. Martin.“*; *„Toto je Miro...“*.

Skutočnosť, či adresát pozná toho, kto je predmetom reči, hovoriaci overuje prostredníctvom zisťovacích otázok s konštrukciami *ty poznáš N*, *vy poznáte N*: *„Ty poznáš Líviu?“*; *„Poznáš Jara?“; „Poznáš Lukáša?“* alebo s významom reciprocity *ty sa poznáš s N*, *vy poznáte N*: *„Poznáš sa s Daliborom Krnom?“*; *„Vy sa... vy sa poznáte s inžinierom Kobelom?“* Súčasťou doplňovacích otázok sú cirkumstančné fakty: *„Odkiaľ poznáte Annu?“*; *„Odkedy poznáte pána Szaba?“* Partikuly *však*, *nie* majú funkciu poistky pred možným nesúhlasom alebo odmietnutím: *„S Marekom Hrnčiarom sa poznáš, však?“*; *„Možno poznáš Miťku, nie?“* Partikula *vraj* má funkciu odkazovania na informačný zdroj, ktorým je iná osoba. Len okrajovo vyjadruje postoj hovoriaceho k validite propozície: *„Ďuro, vraj sa poznáš s Jožom Rážom?“* Interogatívnymi výpoveďami hovoriaci vyjadruje formou výčitky pocit sklamania, že oslovený niečo zatajil: *„Prečo si mi nepovedal, že sa poznáš s Ninou?“*, prípadne údiv nad tým, že nepozná spoločensky známu osobnosť alebo predpokladaného spoločného známeho: *„Ty nepoznáš Ruda Slobodu?“*; *„Andrej, ty nepoznáš Martina?“*; *„Vy nepoznáte Grétu?“* Analogický postoj hovoriaci prezentuje v echovej otázke: *„Kto je Šindlerová?“* (≈ ty nevieš/vy neviete, kto je Šindlerová?).

3.3 V prípade, že hovoriaci aj adresát poznajú pomenúvanú osobu, hovoriaci nerieši vedomý, resp. uvedomovaný akt usúvzťažňovania mena a jeho nositeľa, ale informačné potreby adresáta súvisiace s aktivitami danej osoby. Hovoriaci sa opiera o vlastný záujem, vlastné poznanie, presvedčenie a hodnoty, ktoré sú dôležité pre adekvátne formovanie výpovede a jej pragmatickú prijateľnosť.

3.3.1 Aspekt hovoriaceho sa presadzuje vtedy, keď zmyslom výpovedí je oboznámenie adresáta so zámermi a činnosťou hovoriaceho v súvislosti s N. Odvíja sa od dôveryhodnosti hovoriaceho a nenecháva na adresáta, aby si vytvoril vlastný názor na N. Vo výpovedi typu: *„Už zajtra sa stretnem s riaditeľom klubu Dušanom*

Tonkovičom a manažérom Jozefom Gálikom." hovoriaci odkrýva svoj zámer stretnutia sa s N ako účastníkom plánovanej udalosti. Zároveň vyjadruje presvedčenie o vysokej miere istoty vzťahujúcej sa na platnosť výpovede. Vo výpovediach typu: *„Hľadám pani Kováčovú."*; *„Hľadám Luciu Babicovú."*; *„Hľadám Juraja."* meno označuje osobu, ktorá je cieľom[22] aktivít hovoriaceho. Podoba mena rozlišuje okruh súkromnej alebo úradnej sféry hovoriaceho aj adresáta. Vyhrážka typu: *„Poviem to... Jakubovi!"*; *„Poviem to Gabriele."* je uplatniteľná len v prípade spoločenskej blízkosti medzi hovoriacim a adresátom a predpokladom, že osoba je súčasťou súkromnej sféry oboch participantov. Vo výpovedi typu: *„Jožo nie je doma."* sa verbálna činnosť hovoriaceho koncentruje na oznámenie stavu veci v súvislosti s N. Intenciou výpovede je potvrdenie faktov bez očakávania reakcie adresáta. Hovoriaci sa sústreďuje na obsah výpovede, nie na reakciu adresáta. Špecifickou konštrukciou, ktorá je vlastná slovanským jazykom, je forma komitatívu „*my s N*". Jej obsahová interpretácia je „ja spolu s N", resp. „ja a N": *„Vedu máme na starosti my s Petrom."* a reflektuje podiel hovoriaceho spolu s ďalším participantom na stave veci. Výpoveď typu: *„Povedal to už Napoleon."* funguje ako poistková veta, v ktorej validitu propozície hovoriaci opiera o mienku inej osoby.

Aspekt hovoriaceho sa presadzuje vtedy, keď zmyslom výpovedí je oboznámenie adresáta s postojom hovoriaceho v súvislosti s N. Asertívnu funkciu plní formálne vedľajšia veta: *„Verím, že Patrik bude výraznou posilou Senice."*, ktorá v prípade negovanej maticovej vety má negovaný obsah: *„Osobne si nemyslím, že František v najbližších rokoch navštívi Slovensko."* (≈ osobne si myslím, že pápež v najbližších rokoch Slovensko nenavštívi).

Satisfaktívne rečové akty vyjadrujú subjektívne nastavenie hovoriaceho, napr. jeho súhlasný postoj v zmysle potvrdenia faktov ohľadom N: *„Miro je veľmi statočný, našiel svoj zmysel života."*, námietku v zmysle nesúhlasu hovoriaceho s mienkou adresáta: *„Emma nie je hlúpa!"*; *„Edita predsa nie je odkázaná hľadať si niekoho."* Výpoveď typu: *„Marienka je krava ..."* prezentuje postoj osobnej konfrontačnej nevraživosti hovoriaceho, ktorý tým, že sa uchyľuje k urážke, porušuje princíp zdvorilosti (navyše aj v tom, že je nepatričné hovoriť hrubo o niekom, kto nie je prítomný).

Použitie antroponyma v admonitívnych výpovediach je vyjadrením varovania adresáta ohľadom konania neúčastníka komunikácie: *„A varujem ťa, Alexander nie je nijaký baránok, aj keď tak vyzerá."* Adresát môže varovanie vnímať aj ako nátlak alebo hrozbu zo strany nositeľa mena.

Komunikačná situácia dáva priestor pre vyjadrenie emocionálno-hodnotiaceho postoja alebo stavu hovoriaceho v zmysle prejavovania nádeje na splnenie očakávaní: *„Ja však dúfam, že všetko dobre dopadne a Miro nebude na olympiáde vo Vancouveri chýbať."*; spokojnosti s vývojom udalostí: *„Som rada, že ma pán učiteľ Podhradský prihlásil."*; *„Som rád, že sme našili u Paľa Freša pochopenie a že aj*

[22] Vo valenčnej syntaxi (Ivanová a kol., 2014) je označený ako target (TARG).

samospráva projekt podporila.“; *„Som rád, že Dominika je fit.“*; ľútosti nad tým, čo sa stalo, resp. nastane: *„Je mi ľúto, že s Robom som si zahral v klube iba zhruba 35 minút.“*; *„Je mi ľúto, že František Hossa z pozície trénera reprezentácie odchádza.“*; ironickej nadsádzky: *„Je mi ľúto, že Ján Cuper už nie je poslancom. Kvalita jeho faktických poznámok mala vzostupný trend.“*; nespokojnosti nad daným stavom: *„Mrzí ma, že si Štefánika viac vážia vo Francúzsku a v Taliansku ako na Slovensku.“*; *„Mrzí ma, že Peter Šťastný zaťahuje do športu politiku.“*, resp. prekvapenia nad nečakaným oznámením: *„Čo hovoríš? Imro nie je doma?“* a pod.

3.3.2 Aspekt adresáta sa uplatňuje vtedy, keď hovoriaci pripomína isté fakty súvisiace s N: *„S Michalom Dočolomanským ste boli známi tým, že ste sa nechceli dať zaskakovať dablérmi.“*, očakáva od adresáta potvrdenie faktov spojených s N: *„Pán doktor, viete, že pani Šošovičková býva v tom istom činžiaku ako vy?“*; *„Vieš, že Hanka sa rozviedla?“* Ich intenciou je overovanie obsahu výpovede. V komunikačnej situácii súdneho pojednávania zisťovacie otázky hovoriaci v pozícii úradnej osoby formuluje s rôznou mierou sugescie, keďže očakávanou odpoveďou je buď responzívne *áno*, alebo *nie*: *„Videli ste pána Roháňa behom včerajška niečo piť alebo jesť?“*; *„Videli ste pani Vaničovú v deň vraždy, teda v stredu?“*; *„Môžete potvrdiť, že pani Ducanová neopustila váš dom skôr ako o pol deviatej?“* Výpovede sú súčasťou persuazívnej stratégie a anticipujú akoby etickú povinnosť týkajúcu sa pravdivej odpovede.

ZÁVER

V štúdii sme prezentovali potenciality uplatňovania antroponým v komunikácii z pozícií hovoriaceho a s ohľadom na adresáta. Vzťah medzi hovoriacim a adresátom sa v nej ustanovuje v zmysle solidarity a spoločenskej normativity. Základným metodologickým východiskom sa stala koncepcia osobných mien V. Blanára rozšírená o pragmatický a komunikačný aspekt. Zvolili sme si prístup, ktorý spočíva na verifikácii teoretických zistení prostredníctvom diskurzívnych realizácií. Vychádzali sme zo skutočnosti, že vlastné meno je výrazom osobnej identity a v komunikačnom priestore jeho nositeľom je hovoriaci, adresát alebo iná osoba (osoba nezúčastnená na komunikácii). Ako systém pomenovaní je ukotvený v kognitívnej skúsenosti hovoriaceho, patrí do jeho jazykového habitu a v koexistencii s dorozumievacou, tematizačnou, sociálnovzťahovou, influenčnou a sebaprezentačnou funkciou (Dolník, 2018) sa reflektuje vo verbálnom správaní a konaní hovoriaceho. Antroponymá sa vzťahujú na rituály rozpoznávania subjektívnej identity, ktoré sa dejú opakovane. Vyznačujú sa výraznou pragmatickou senzibilitou na realizovanie postulátov zdvorilosti (najmä úctivosti a taktu) a kooperácie.

Uplatňovanie antroponým má identifikovateľný dôvod. Funkčná disponibilita antroponým sa vzťahuje na participantskú a neparticipantskú intersubjektivitu. Obe sa realizujú na osi hovoriaci – adresát, pričom antroponymum v participantskej in-

tersubjektivite označuje buď hovoriaceho, alebo adresáta, v neparticipantskej intersubjektivite antroponymum označuje iného nositeľa. To znamená, že osobné mená sú jazykové prostriedky, ktorými hovoriaci v komunikácii buď (i) identifikuje (označuje) sám seba, adresáta, inú osobu, alebo (ii) kontaktuje adresáta. Identitu nositeľa mena hovoriaci buď potvrdzuje, alebo rozporuje. Cez realizačnú podobu vlastného mena zároveň signalizuje, či nositeľ mena patrí alebo nepatrí do jeho osobnej sféry.

K interakčným podmienkam ilokúcií patrí úsilie o súlad medzi komunikantmi a ústretovosť hovoriaceho k znalostným požiadavkám adresáta. Pri identifikácii adresát získava informáciu o mene nositeľa priamo od hovoriaceho, ktorý tým dáva najavo, že rešpektuje pravidlá kultúrnej partnerskej komunikácie vyžadujúcej poznanie identity nielen oboch participantov, ale aj toho, o kom je reč. Antroponymá vo funkcii oslovenia možno ponímať ako súčasť zdvorilostnej stratégie, ktorá odráža empatiu a takt hovoriaceho k oslovenému. Pôsobia aj v zmysle pragmatického konceptu pozitívnej zdvorilosti zdôrazňujúcej solidaritu s adresátom. K interakčným podmienkam ilokúcií patrí aj ústretovosť adresáta k želaniam a zámerom hovoriaceho, keďže prirodzenou súčasťou jeho správania je kooperatívnosť a vyhýbanie sa otvorenej konfrontácii.

Antroponymá sú jazykové výrazy, ktorými hovoriaci v komunikačných situáciách sociálnej interakcie špecifikuje svoje postoje k obsahu a participantom komunikačnej situácie. Ako konštituenty výpovedí širokého spektra komunikačných funkcií si zachovávajú vysokú mieru istej autonómnosti a praktickej nezávislosti na jednej strane a elasticity formálnych exponencií premosťujúcich súkromnú a úradnú komunikačnú sféru na strane druhej.

Bibliografia

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Bratislava: Veda 1996. 250 s.

BLANÁR, Vincent: Stalo sa raz v *meste N*. (Na okraj propriálnej sémantiky.) In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 4, s. 193 – 199.

BLANÁR, Vincent: Pragmatickolingvistické metódy a problematika v onomastike. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 1, s. 3 – 19.

BROWN, Penelope – LEVINSON, Stephen C.: Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press 1987. 345 s.

DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka. Bratislava: Veda 2013. 432 s.

DOLNÍK, Juraj: Jazyk v pragmatike. Bratislava: Veda 2018. 198 s.

DOLNÍK, Juraj: Základy racionality prirodzeného jazyka. In: Filozofia, 2020, roč. 75, č. 4, s. 279 – 293.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.

GRICE, Herbert Paul: Logic and Conversation. In: Syntax and Semantics. Vol. 3. Speech Acts. Eds. P. Cole – J. L. Morgan. New York: Academic Press 1975, s. 41 – 58.

IVANOVÁ, Martina: Modálne relátory. In: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 218 – 264.

IVANOVÁ, Martina – SOKOLOVÁ, Miloslava – KYSEĽOVÁ, Miroslava – PEROVSKÁ, Veronika: Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014. 534 s.

IVANOVÁ, Martina: Modálnosť a modálne verbá v slovenčine. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2017. 312 s.

KARLÍK, Petr: Pojistkové věty. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, A 43, 1995, s. 49 – 59.

LAKOFF, Robin T.: The Logic of Politeness or Minding Your P's and Q's. In: Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. Chicago: Chicago Linguistic Society 1973, s. 292 – 305.

POPA, Delia: Oslovený subjekt. In: Filozofia, 2017, roč. 72, č. 10, s. 769 – 778.

Slovenský národný korpus. Verzia prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na: http://korpus.juls.savba.sk.

SOKOLOVÁ, Jana: Negatívna axiologická disponibilita jazykových prostriedkov: predpoklady a konzekvencie. In: Slovenská reč, 2020, roč. 71, č. 3, s. 265 – 281.

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Лингвистическая терминология Словаря. In: Новый объяснительный словарь русского языка. Издание 2-ое, исправленное и дополненное. Москва: Школа „Языки славянской культуры“ 2003, с. XXII – LII.

КИБРИК, Александр Евгеньевич: Иерархии, роли, маркированность и „аномалъная“ упаковка грамматической семантики. In: Вопросы языкознания, 1997, № 4, с. 27 – 57.

ПЛУНГЯН, Владимир Александрович: Общая морфология. Введение в проблематику. Москва: Эдиториал УРСС 2000. 384 с.